

949.58
ΣΗΦ

Η ΚΡΗΤΗ
ΠΡΟ 1000 ΕΤΩΝ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΕΝ ΤΗ ΑΙΘΟΥΣΗ
ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

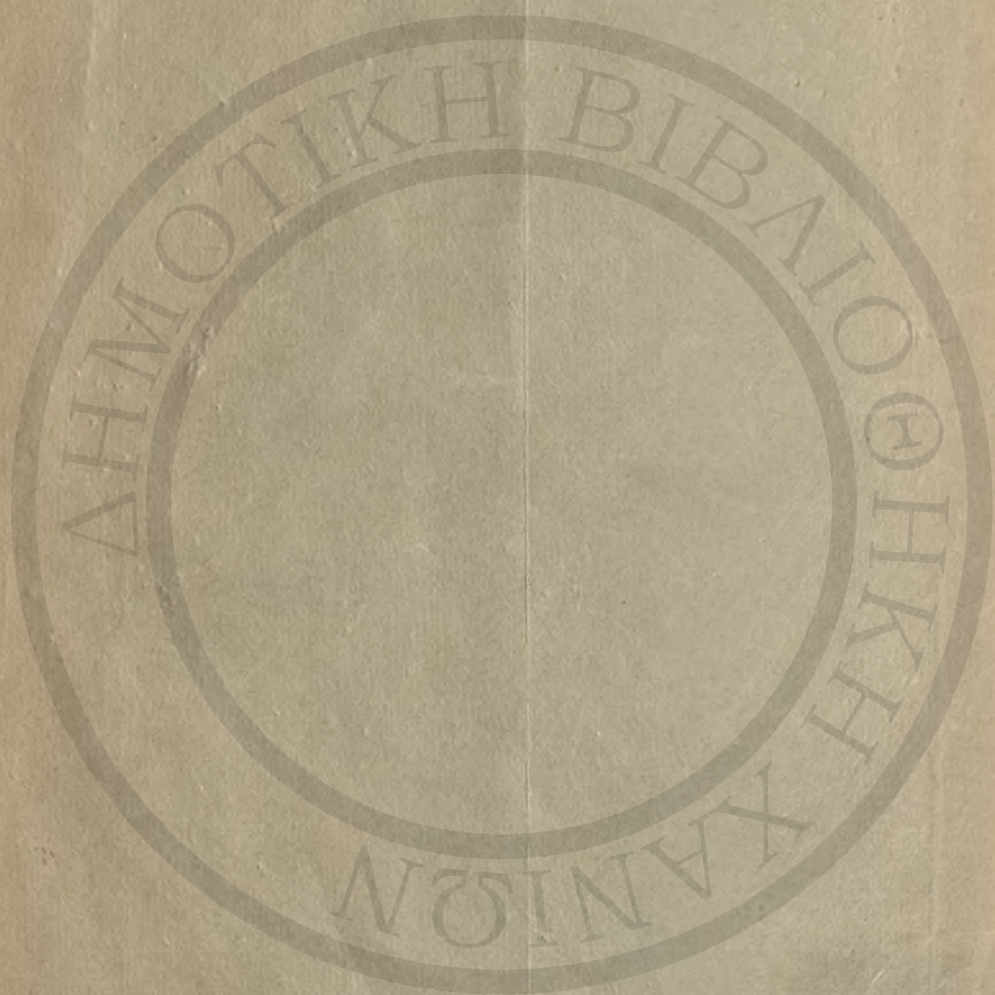
ΥΠΕΡ ΤΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΚΥΡΙΩΝ

Τὴν 4 Μαρτίου 1934

ὑπὸ κ. Γ. Α. ΣΗΦΑΚΑ Νομάρχου Ρεθύμνης

949.58
ΣΗΦ

9249.58

4738
11.3.1958
11.6.1961
949.58 / ΣΕΡ.

Η ΚΡΗΤΗ ΠΡΟ 1000 ΕΤΩΝ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ

Γενομένη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ὁδείου Ρεθύμνης
ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου Κυριῶν τὴν 4 Μαρτίου 1934
ὑπὸ κ.Γ. Α. ΣΗΦΑΚΑ Νομάρχου Ρεθύμνης

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Ὅταν αἱ ἀξιότιμοι Κυρίαὶ τοῦ Συλλόγου τῶν Κυριῶν καὶ τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνίδων μοῦ ἐζήτησαν νὰ λάβω μέρος εἰς τὴν σειρὰν τῶν διαλέξεων τῶν δύο ἄριστα τούτων ἐν τῇ Κοινωνίᾳ δρώντων Σωματείων, ὁμολογῶ ὅτι εὐρέθην πρὸ δυσκόλου θέσεως.

Ἀφ' ἑνὸς αἱ πολλαπλαῖ ἀσχολίαι μου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἔλλειψις παρ' ἑμοί τῶν ἀπαιτουμένων βοηθημάτων, μὲ ἔκαμαν πρὸς στιγμὴν νὰ διστάσω.

Ἡ ἰδέα ὅμως τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πολλαχῶς προσφιλῆ κοινωνίαν τῆς Ρεθύμνης συνετέλεσεν ὥστε νὰ μὲ πείσῃ ὅτι θὰ ἦτο παράλειψις ἐκ μέρους μου πᾶσα ἀρνησις.

Ἐμφανιζόμενος λοιπὸν ἐνώπιον ὑμῶν, θὰ λογισθῶ εὐτυχῆς ἐὰν κατορθώσω ν' ἀνταπεκρινθῶ πρὸς τὰς προσδοκίας ἐνδὸς τόσον ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου.

Τὸ θέμα τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάπτυξιν θὰ παρακολουθήσωμεν εὐθὺς ἀμέσως εἶνε ἱστορικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον γνωστὸν εἰς τὰς γενικὰς του γραμμάς. Εἶμαι βέβαιος ὅμως ὅτι ἐλάχιστοι θὰ ἔχουν εἰσέλθει εἰς λεπτομερείας, αἰδοῦνται ἐντούτοις χαρακτηρίζουν μίαν ἐποχὴν, καὶ ἀνευ τῶν ὁποίωνδὲν δυνάμεθα νὰ εἰρησώσωμεν πλήρως τὴν σημασίαν τῶν κατὰ ταύτην λαβόντων χώραν γεγονότων.

Ἡ Κρήτη πρὸ 1000 ἐτῶν.

Ἰδοὺν τὸ θέμα

Θὰ γυρίσωμε μαζὶ 1000 χρόνια πίσω καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν, τὴν Ἑνετικὴν καὶ αὐτὴ τὴ Β! Βυζαντινὴν περίοδον, θὰ φθάσω με σὲ μιὰ ἐποχὴ πού σ' ἔχειν ἱστορικὴν ἀνομαζία τέλος τῆς Ἀραβικοκρατίας—ἀρχὴ τῆς Β! Βυζαντινῆς περιόδου.

Ὅπως ξέρετε, ἡ Κρήτη εἶνε ἓνα πολυβασανισμένο νησί, πρὸ μέσῃ στὶς τρομερῆς περιπέτειες τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ δική του ἱστορία.

Ἴσως ἄλλοτε λάβω τὴν εὐκαιρίαν νὰ σᾶς μιλήσω γενικὰ γιὰ τὴν ἱστορίαν αὐτὴ τῆς Κρήτης.

Τώρα θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀναφέρω μόνον κεφαλαιωδῶς, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Κρήτης διαιρεῖται στὰς εἰς τὴν μεγίστην περιόδους

Πρώτον: Προϊστορική, Μινωϊκή και έλληγνική περίοδος, υποδια-
ρουμένη εις πολλές άλλας περιόδους και φθάνουσα μέχρι τοῦ 69 π.
χ. πού ὁ Στρατηγός τῶν Ρωμαίων Μέτελλος τὴν ὑπέταξε καὶ τὴν ἔ-
καμε Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἔπειτα: Ρωμαϊκὴ καὶ α! Βυζαντινὴ περίοδος μαζί, πού φθάνει
ἀπὸ τὸ 69. π. χ. ἕως τὸ 824 μ. χ.

Ἔπειτα: Ἀραβικὴ περίοδος, ἀπὸ τὸ 824. ἕως τὸ 961. μ. χ. τὸ
τέλος τῆς ὁποίας μᾶς ἐνδιαφέρει σήμερον, καθὼς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀ-
κολουθοῦσης.

Β! Βυζαντινῆς περιόδου, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 961 μ. χ. ὅπο
τε ἀνέκτησε τὴν Κρήτην ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ τὴν ἔκαμε βυζαντι-
νὴν ἐπαρχίαν, ἕως τὸ 1204 πού τὴν κατέλαβαν οἱ Ἕνετοί.

Ἔπειτα: Ἕνετικὴ περίοδος, ἀπὸ τὸ 1204. ἕως τὸ 1645 πού ἔκυ-
ριευσαν οἱ Τούρκοι τὰ Χανιά.

Καὶ τελευταῖον: Τουρκικὴ περίοδος, ἀπὸ τὸ 1645. μέχρι τοῦ 1897
τῆς τελευταίας ἀπελευθερωτικῆς ἐπαναστάσεως.

Ῥεῖς θά ἐξετάσωμεν ἐδῶ τὸ τέλος τῆς Ἀραβοκρατίας καὶ τὴν
ἀρχὴν τῆς β! Βυζαντινῆς περιόδου, μὲ μιὰ συντομοτάτην ἐπισκόπη-
σιν ταύτης, δηλαδὴ θά ἰδοῦμεν ποῖα γεγονότα ἐξετυλίχθησαν κατὰ
τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγεννήθημεν καὶ
εἰς τὴν ὁποίαν ζῶμεν.

Ἀπὸν 1000 χρόνια πρὸ ἡμῶν ἡ Κρήτη ἦταν ἓνα κράτος Ἀρα-
βικὸ, ἀνεξάρτητο, διοικουμένον ὑπὸ ἓναν Ἐμίρη, Ἡγεμόνα κληρο-
νομικόν, ἐδρευόντα εἰς τὸν Χάνδακα, τὸν ὁποῖον ἔλεγαν οἱ Ἀραβες
—EL CHANDAK—δηλ. φρούριον, περιβαλλόμενον ἀπὸ τάφρον.
Ὁ Χάνδαξ αὐτός, ὅπως ξέρετε, εἶνε τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον τὸ ὁ-
ποῖον μέχρι μὲν τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἕνε-
τῶν CANDIA, ὑπὸ δὲ τῶν Κρητῶν Χάνδαξ καὶ Κάστρο, ἐπὶ Τουρκο-
κρατίας ἐκαλεῖτο Μεγάλον Κάστρο καὶ οἱ κάτοικοι του, καθὼς καὶ οἱ
κάτοικοι τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν Καστρινοί, ἀπὸ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως
τοῦ 21 καὶ ἐντεῦθεν μετονομάσθη, ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ φρονῶ, πα-
ρὰ τὴν σεβαστὴν ἄλλως τε γνώμην τῶν ὑπεραμνομένων τῆς μετονο-
μασίας, ἐν οἷς καὶ ὁ Σεβασμιώτατος, οὐχὶ ὀρθῶς εἰς Ἡράκλειον,
ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἡ ἀρχικὴ ὀνομασία, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχουν
συνδεθῆ γεγονότα σοβαρώτατα τῆς Κρητικῆς ἱστορίας δέκα καὶ πλε-
ον αἰῶνων.

Ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν λοιπὸν αὐτὴν τῆς Κρήτης ἐδίδετο ἐκάστο
τε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ σύνθημα τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν
κατὰ τῶν διαφόρων παλαιῶν πόλεων καὶ νήσων τοῦ ἀπεράντου
τότε Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκεῖ συνέρρεαν ἀπὸ ὅλους τοὺς παραθα-
λασίους συνοικισμοὺς τῆς Κρήτης, ἐν οἷς καὶ τὸ Ρέθυμνον βέβαια
καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀραβικὰς χώρας τῆς Μεσογείου, ἔλα τὰ ἀ-
ποβράσματα τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ταχυτάτα καὶ ἐντὸς ἐ-
λαχίστου σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος, ἐντὸς τριῶν μόνον αἰῶνων
ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μωάμεθ, ἐξηπλώθη τόσον καταπληκτικᾶ

καὶ τόσον ἀπέραντα, ὥστε κατέλαβεν ἤδη ὅλην τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τῶν Ἰνδιῶν σχεδὸν μέχρι τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ.

Ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Ἀραβία, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, ἡ Αἴγυπτος, ὅλα τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐκ τῆς Εὐρώπης ἡ Ἰσπανία καὶ μέρος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἦσαν Ἀραβικαί. Ὀλόκληρος δὲ ὁ κόσμος αὐτός, περιβαλλόμενος ἀπὸ τὴν αἴγλην τῆς νεαρᾶς τοῦ Μωάμεθ θρησκείας καὶ ἐνισχυόμενος ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῶν ἔξωμοτῶν, ἐστρέφετο πάντοτε πρὸς βορρᾶν, καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην μὲν, ἀλλὰ κυρίως πρὸς τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ μόνου μεγάλου, πλουσίου καὶ πολιτισμένου κράτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Καὶ ἦτο δεινὸν τὸ πλῆγμα, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ἦπὸ τῶν Ἀράβων κατεφέρετο ὄχι μόνον κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ὀλοκλήρου τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου, δεδομένου ὅτι ἡ Κρήτη εὐρίσκειται εἰς τὸ μέσον τριῶν ἡπείρων, Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς.

Τὴν Κρήτην κατέλαβον οἱ Ἀραβες τὸ 824 μ. χ. ἐδραιωθέντες δὲ εἰς αὐτὴν ἀπέβησαν δεινότητι μάλιστα ἰδίως τῶν Ἑλλήνων.

Ἐπὶ 130. περίπου χρόνια συνεκρατήθησαν εἰς αὐτὴν πρὸς φρικῶδη ἀπόγνωσιν ὄλων τῶν κατοίκων τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἀσιατικῶν παραλίων, τὰ ὁποῖα ἀκαταπαύστως ἐληλατοῦντο ἀπ' αὐτῶν.

Ἡ Κρήτη γενικῶς ἀπέβη τὸ ὄρμητήριον τῶν πειρατῶν τούτων καὶ ἰδιαίτερος ὁμως ὁ Χάνδαξ ἔγεινεν ἡ ἀπέραντος πρωτεύουσα τῶν Σαρακηνῶν κουρσάρων ὀλοκλήρου τοῦ Ἀραβικοῦ κόσμου τῆς Μεσογείου, γιγαντιαία φωλεὰ ληστῶν, ὅπου συνέρρεαν ὅλοι οἱ θησαυροὶ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἡ κυριώτερα ἀγορὰ χριστιανῶν δούλων εἰς τὴν ὁποίαν κατέφευγαν οἱ προμηθευταὶ τῶν χαρμίων ὄλου τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου. Ἀδιακόπως ἐνισχυόμενοι ἀπὸ τυχροδωτίας προστρέχοντας ἀπὸ κάθε ἰσλαμικῆν χώραν οἱ Ἀραβες τῆς Κρήτης ἔγειναν, εἰς τὸ ἀπόρθητον τοῦτο φρούριον τὸ ὁποῖον σὺν προκεχωρημένον φυλάκιον ἐπροστατεύετο ἀπὸ ὅλας τὰς πρὸς νότον χώρας τῶν Σαρακηνῶν, οἱ φοβερῶτεροι ἐχθροὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Κάθε καλοκαίρι ἡ Κρήτη σὺν μιᾷ τερατώδους πολεμικῆ μηχανῇ ἔξερνοῦσε τοὺς στόλους τῆς, οἱ ὁποῖοι ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἀναριθμητὰ καὶ ἐλαφρὰ πλοῖα μὲ μαῦρα πανιά καὶ θαυμασίαν ταχύτητα, πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις.

Ἐκμὴν πόλεις, ἐλήστευαν τοὺς τρομαγμένους κατοίκους των, ἔσφαζαν καὶ αἰχμαλώτιζαν ὀλοκλήρους πληθυσμούς, καὶ ἐξηφανίζοντο κατάφορτοι ἀπὸ λάφυρα καὶ δούλους, προτοῦ προφθάσῃ νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας, ἢ νὰ τοὺς καταδιώξῃ ὁ βυζαντινὸς στόλος.

Πολλὲς φορές ὥρες μόνον ἐφθάναν εἰς τοὺς θαυμασίους τούτους γιὰ τὴν ἐπιτηδειότητα, τὴν τόλμην των καὶ τὴν ἀκρίβειαν Σαρακηνοὺς πειρατὰς γιὰ νὰ μεταβάλλουν μίαν εὐτυχισμένην καὶ ἀνθοῦσαν βυ

ζαντινήν πόλιν εἰς κερνίζοντα ἐρείπια. Καὶ ὥσπου νὰ φθάσῃ ὁ βυζαντινὸς στόλος ἢ παθοῦσα πόλις ἦτο ἔρημος καὶ καμμένη, ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἔξαφανισθῆ καὶ στὴ θάλασσα δὲ φαινότανε πιά οὐτ' ἓνα πανάκι. Ἄλλὰ ἔπειτα ἀπὸ ἓνα δυὸ μέρες τὰ ἔμπορικά τοῦ Χάνδακος ἐγέμιζαν ἀπὸ ἄπειρα λάφυρα, τὸ δὲ λιμάνι δὲ χωροῦσε τὰ λογῆς, λογῆς πλοῖα. Οἱ βάρκες ἦσαν γεμάτες ἀπὸ σωματεμπόρους ἀπὸ τῆς Συρίας καὶ τὴν Αἴγυπτο, ἀπὸ τὴν Ἀφρική καὶ αὐτὴ τὴν Ἰσπανία, ἔξω δὲ ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, σὲ μιὰ μεγάλη πλατεῖα ἀτελειώτες σειρὲς αἰχμαλώτων, γενναίων καὶ παρθένων καὶ παιδιῶν, διότι τοὺς ἠλικιωμένους τοὺς εἶχαν σκοτώσει, ἐπερίμεναν γυμνοὶ καὶ ἀποκτηνωμένοι ἀπὸ τὴν ἀπελπισία καὶ τὰς φοβικὰς ταλαιπωρίας, νὰ τοὺς μοιράσουν πρῶτα οἱ ἀφεντικοὶ τοὺς, καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς πουλήσουν καὶ νὰ τοὺς σύρουν ἀλυσοδεμένους ἕως τὰ τελευταῖα ὄρη τῶν μουσουλμανικῶν χωρῶν, ἕως τὰς ἀκτὰς τῆς Βασόρας καὶ τοὺς καταρράκτας τοῦ Νείλου, εἰς τὰς φλογισμένες ἐρημιὰς τῆς Χειζάζης καὶ τὰ μακρυνὰ παράλια τῆς Ἀνδαλούζας.

Καὶ εἰς τὶς περσικὰς αὐτὰς ἐκδρομὰς βέβαια θὰ ἐλάμβαναν μέρος καὶ οἱ Ἄραβες τῆς Ρεδύμνης καὶ θὰ ἔπαιρναν καὶ αὐτοὶ τὸ μερτικὸν τοὺς, τὸ ὁποῖον μὲ χαρὰ θὰ ἔφερναν στὶς ἐδῶ οἰκογένειάς τοὺς.

Ἄλλὰ καμμιὰ ἀπὸ τὶς περιγραφὰς αὐτὰς τοῦ φόνου καὶ τῆς λεηλασίας καὶ τοῦ ἔξανδραποδισμοῦ δὲν εἶνε τραγικωτέρη ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἔγινε στὰ 904, δηλαδὴ 1030 χρόνια ἀκριβῶς ἀπὸ σήμερον.

Ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς τῶν Ἀράβων ἦταν ἓνας τρομερὸς ἐξωμότης, Δέων ὀνομαζόμενος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀττάλεια. Εἶχε 54 μεγάλα πλοῖα, καὶ μέσα σὲ καθ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ ἦσαν 200 ἄνδρες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γιγαντόσωμοι, μαῦροι ἀράπηδες, μαχητὰὶ σχεδὸν γυμνοὶ, ἄγριοι δαίμονες, διαλεγμένοι ἓνας καὶ ἓνας.

Μιὰ Κυριακὴ λοιπὸν πρῶτ', πρῶτ', ἦταν Ἰούλιος μῆνας καὶ ζέστη, ἐφάνη ὁ στόλος αὐτὸς ἔξαφνα μπροστὰ στὴ Θεσσαλονικὴ καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῆς.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, πλούσιοι καὶ πολυάριθμοι καὶ εἰρηνικοὶ ἐγέμιζαν τοὺς δρόμους καὶ τὶς ἐκκλησίας, ἢ περιπατοῦσαν στοὺς μεγάλους κήπους ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη. Ὁ πανικὸς ἦταν τρομερὸς. Καθ' ἓνας σὰν τρελλὸς ἔτρεχε νὰ ὀπισθῆ, οἱ δὲ γυναῖκες μὲ θρήνους καὶ μέ κλάμματα ἐγέμιζαν τὶς ἐκκλησίας ἢ κατέφευγαν στὰ μοναστήρια.

Ἡ προσβολὴ ἄρχισε ἐναντίον ὄλων τῶν παραθαλασσιῶν πυλῶν τοῦ τεύχους. Πετροβόλοι καὶ καταπέλται καὶ ἄλλα πολιορκητικὰ μηχανήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξεσφενδόνιζαν ἄπειρα βλήματα. Οἱ πόρτες ἐκάησαν, ἀλλὰ οἱ κάτοικοι, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ μισθοφόρους Σλαβῶνους, διατελοῦντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βυζαντίου, ἀνθίσταντο μὲ μεγάλην ἀνδρείαν. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐφάρδους ἀποχρυσθεύτας οἱ Ἄραβες ἔδεσαν δυὸ—δυὸ τὰ πλοῖα τοὺς καὶ ἀπο

τελέσαντες μιὰ γραμμὴ, προσήγγισαν στό χαμηλότερο μέρος τοῦ τείχους, κατὰ μῆκος τῆς θαλάσσης. Ὅλες οἱ γέφυρες τῶν πλοίων ὑψηλότερες σὲ μερικά σημεῖα τοῦ τείχους, ἐγέμισαν ἀμέσως ἀπὸ ὠρισμένον πλῆθος ἀραπάδων, ἐν ᾧ χάλαζα ἀκοντίων, βελῶν καὶ πυρφόρων βλημάτων ἐπιπτε κατὰ τῶν ὑπερασπιστῶν, οἱ ὅποιοι μὴ δύναμενοι πλέον ν' ἀνθέξουν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Οἱ Ἄραβες τότε τοὺς ἠκολούθησαν κατὰ πόδας καὶ σὰν, δαίμονες μὲ φωνὲς καὶ μὲ σὺρλιάσματα πηδήσαντες εἰς τὰ τείχη, μπῆκαν στὴν πόλιν ὀρμήσαντες εἰς καταδίωξιν τῶν ἀμυνομένων. Τὸ πᾶν ἐχάθη πλέον διὰ τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὅλιγα μόνον ὄρα εἰς φθασαν γιὰ νὰ κυριευθῇ ἡ πόλις καὶ νὰ γίνῃ ἔρμαιον τῶν ληστῶν. Φαντάζεσθε τί ἐγίνε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ποῖα δράματα ἔλαβον χώραν, ποῖα λεηλασία, ποῖα καταστροφὴ καὶ ποῖα σφαιρὰ. Κατεσφάγησαν ὄλοι ὅσοι δὲν ἦσαν νέοι ἢ τουλάχιστον πλούσιοι, οἱ δὲ ἄλλοι ἀνερχόμενοι εἰς 22.000 παιδιά, παρθένες, ὄμορφες γυναῖκες καὶ ἄνδρες ὀκὸμῃ ἐπεβίβασθησαν τῶν πειραματικῶν πλοίων, μαζί μὲ τὰ ἄπειρα καὶ πλουσιώτατα λάφυρα καὶ ὁ ἀπαισιος αὐτὸς στόλος ἔκαμε πανιὰ γιὰ τὸ πέλαγος.

Μετὸ πολλῶν ἡμερῶν ταξίδι ἐφθασεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Κρήτην. Τόσον φοβερός ἦταν ὁ στυγαγμός εἰς τ' ἀμπάρια τῶν βρομερῶν ἐκείνων πειρατικῶν πλοίων, καὶ δὴ κατὰ τὴς μεγάλης καὶ φλογισμένης ἐκείνης μέρες τοῦ Ἰουλίου, ὥστε μήτε νὰ πλαγιάσουν, μήτε νὰ καθίσουν μοροῦσαν οἱ δυστυχισμένοι αἰχμαλώτοι.

Τὰ πόδια τους ἐκολυμποῦσαν στὰ κόπρα των, ἀδιακόπως δὲ ἐχοριζιαν στὴ θάλασσα κείνους πού πέθαιναν. Γιατί βέβαια πολλὲς καλομαθημένες παρθένες, κ' ἀρχόντισες κ' ἀρχοντόπουλα δὲν μοροῦσαν ν' ἀνθέξουν στὴν ἀπελπισία καὶ στὰ βάσανα τέτοιας ζωῆς. Ἄς τὸ κάμῃ ὁ καθένας δικὸ του.

Μιὰ φορὰ ἐφτασε ὁ ἀπαισιος στόλος μὲ τὴ θλιβερὴ συνοδεία του στό Χάνδακα. Μόλις φάνηκε ἀπὸ μακρὰ σημαιοστολισμένος καὶ χαρούμενος, ὄλος ὁ ἄχλος τῶν Σαρακινῶν, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά ἐτρεξαν στὴν παραλλὰ, σὺρλιάζοντας ἀπὸ ἄγρια χαρὰ, ὑπὸ τοὺς ἦχους κυμβάλων καὶ σαλπγγων καὶ πολεμικῶν τυμπάνων, κατάπληκτοι δὲ ἐκ φόβου ἀποβιβάζονται ἐπὶ τῆς προκυμαίας οἱ ἐπιζήσαντες ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, σφιχτὰ δεμένοι μεταξὺ των.

Ἄν ὅλη αὐτὴ τὴ σκηνὴ τὴν ἔβλεπε ἕνας μεγάλος ζωγράφος, τί τραγικὸ ὄμορφο πίνακα θὰ μᾶς ἔδινε!

Εὐκόλο εἶνε νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσα πλούτη εἶχαν μαζευτῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στὴν Κρήτη, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν πειρατείαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ θαυμάσια προϊόντα τῆς νήσου, τὰ ὅποια οἱ Ἄραβες, ἔξοχοι ναυτίλοι, μετέφεραν καὶ ἐπουλοῦσαν εἰς ὅλες τὶς μουσουλμανικὰς χώρας τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρική, διότι ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι οἱ Κρητικοὶ Ἄραβες, εἴτε ἐπὶ ἡλῦδες, εἴτε ἐξισλαμισθέντες βυζαντινοὶ, τὴν ἀγαποῦσαν τὴν Κρήτη. Γι' αὐτοὺς ἦταν πάντα ἡ χώρα πού **ρέει μέλι καὶ γάλα**, ὅπως τοὺς τὴν παρέστησε ὁ περὶ φημος τυχοδιώκτης κατακτητῆς αὐτῆς ἐκ Κορδούης τῆς Ἰσπανίας

Ἄμμου Χάφς Ὀμάρ ἐλ. Μπαλούτη, ὅταν ἀποβιβασθεῖς εἰς τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Μεσαρῶς ἔκαψε τὰ πλοῖά του.

Καὶ εἶνε μεραστρωμένον, ὅτι ἐκ τῶν προϊόντων αὐτῆς ἔκεινα τὰ ὁποῖα περισσώτερον ἐξήγοντο εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀφρικῆς εἶνε τὸ μέλι καὶ τὸ τυρὶ.

Ὁ σοφὸς Ἄραψ γεωγράφος τοῦ 12 αἰῶνος Ἄλ Σαρίφ ἀλ Ἀδρίσι, κατ' εὐθείαν ἀπόγονος τοῦ Μωάμεθ, ζήσας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βασιλέως τῶν Νορμανῶν τῆς Σικελίας Ρογέρου Β'. ἀναφέρει καὶ πόλιν ἐν Κρήτῃ τοῦ τυροῦ. Περὶ τῶν προϊόντων τούτων κάμνει λόγον καὶ ὁ ἐπίσης σοφὸς Ἄραψ Ἀμπούλφεδα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πλείους εἰδήσεις ἀρῶνται οἱ ἱστορικοί.

+ Ἐξ ἑκστρατείας εἶχαν ὀργανώσει οἱ Βυζαντινοὶ Ἀυτοκράτορες, καὶ εἶχαν ἐξαποστείλει κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης, τῆς Θεολέτου αὐτῆς νήσου, ὅπως τὴν ἔλεγαν τότε οἱ Βυζαντινοί. Καὶ ἦταν κατὰρα αὐτῇ φοβερῇ, πού ἀληθύνουν στὸ Θεὸ. Τόσο εἶχε πονέσει ἡ ψυχὴ τους, πὺν ὅταν ἀκούγαν Κρήτη μιά εὐχὴ μόνο ἔδιναν: ὁ Θεὸς νὰ τῇ βουλιάξῃ. Αὐτὸ θὰ πῆ Θεόλετος.

Ὅλες ὁμως οἱ ἐκστρατείας ἐνανάγησαν κακῶς. Ἐνας μάλιστα στρατηγός, ὁ Κρατιρός, παθῶν τρομερὰν πανωλεθρίαν ἔξω ἀπὸ τὸν Χάνδακα εἰς θέσιν πού ὠνομάσθη ἔκτοτε μὲ τὸ ὄνομά του κατεδιώχθη καὶ διὰ θαλάσσης, συλληφθεὶς δὲ κοντὰ στὴν Κῶ, ἀνεσταυρώθη στὸ κατάρι τῆς ναυαρχίδος.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐκστρατείας ἐβροηθοῦσαν φαίνεται καὶ οἱ χριστιανοὶ πού εἶχαν μείνει στὴν Κρήτη, γι' αὐτὸ καὶ ἐναντίον των ἐξέσπαι ἡ μαγία τῶν Ἀράβων μετὰ κάθε ἀποτυχίαν. Ἔτσι, ὅπως διηγείται ἓνας ἱστοριογράφος, στὸ τέλος δὲν εἶχαν μείνει παρὰ μόνον + 25,000 χριστιανοί, δοῦλοι τῶν νικητῶν ἢ βοσκοὶ στὰ βουνὰ διότι οἱ ἄλλοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξιλαμίσθησαν.

Τόσον τρόμον ἐνέπνεαν εἰς τοὺς χριστιανούς οἱ Ἀραβες αὐτοί, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη μετὰ 1000 χρόνια σὲ μικρὰ χωριά οἱ μητέρες γιὰ νὰ φοβίσουν τὰ παιδιά τους νὰ μὴν κλαῖνε τοὺς λέγουν: «Σώπαινε! νὰ ὁ Σαρακηνός! ἐδὰ θὰ σὲ πάρῃ». Ἡ παράδοσις μᾶς διέσωσεν, ὅτι πολλάκις οὗτοι, ἰδίως τῇ νύχτῃ ἔμπαιναν στὰ σπίτια τῶν χριστιανῶν εἴτε ἀπὸ κανένα ἀνοιχτὸ παραθυράκι, εἴτε ἀπὸ καμμιὰ τρύπα, ἢ καὶ ἀνηφορὰ καὶ ἐσφαζαν καὶ ἐλήτρευαν. Σὰν φαντάσματα παρουσιάζοντο μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ξαφνιασμένων ἐνοίκων, σὰν τοὺς δρυκόλακες ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς ὀνομάζει Ἀτσιπάδες. Μὲ τὸ ὄνομα λοιπὸν αὐτὸ, τὸ ὁποῖον κατήγησε συνώνυμον μὲ τὸ Σαρακηνός, ἐννοοῦντι οἱ Ἀραβες, ἔξ οὗ καὶ Ἀτσιπόπουλο ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ φρονῶ ὅτι σημαίνει μικρὸς Ἀτσιπὰς, βουκλάκας, ἐφιάλτης, δηλ. μικρὸ χωριό, τὸ ὁποῖον δίκην ἐφιάλτου ἐπεκράθη ἐπὶ τῆς πόλεως Ρεθύμνης, ἀποτελοῦν διαρκῆ ἀπειλὴν κατ' αὐτῆς.

Ἐπὶ τέλος στὰ 960 ἐπὶ Ἀυτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ρωμανοῦ τοῦ Β'. ὁ ὁποῖος δὲν εἶνε ἀπὸ τοὺς καλοὺς αὐτοκράτορας, ὁ πανίς σχυρος καὶ δραστήριος πρωθυπουργὸς του εὐνοῦχος Ἰωάννης Βρίγ

γας ὀργάνωσε τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἀραβικῆς Κοήτης, τὴν ἐκστρατείαν ποὺ ἔμελλε μετὰ διάρκειαν 8 μηνῶν νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Κορητικοῦ Ἀραβικοῦ κράτους διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Βογγας εἶχε τὴν καλὴν ἰδέαν νὰ θέσῃ τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ἕνα ἐκ τῶν μεγίστων στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλὰ τοὺς Ἀραβας, διότι εἶχε διεξαγάγει μακροὺς καὶ εὐτυχεῖς πολέμους ἐναντίον των εἰς τὰ βόθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ τῶν Ἀραβικῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Φωκᾶς ἦτο πολεμιστῆς ἀπαράβλητος, ἀταράχως ἀνδρεῖος, ἀπαθὴς καὶ κατὰ τὶς δυσκολώτερες συγκρούσεις, ἰσχυρογνώμων πάρα πολὺ, καὶ ἱκανότατος νὰ ἀγορεύῃ πρὸς τὰ στρατεύματά του καὶ νὰ τὰ παρασύρῃ παντοῦ καὶ πάντοτε σὲ κάθε κίνδυνον, σὺν τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Καίσαρα. Εὐσεβέστατος, ἀλλὰ καὶ δεξιόλογος, αὐστηρὸς, ἀλλὰ καὶ δίκαιος, ἦτο στρατιωτικῆς συγχρόνως καὶ μοναχὸς. Τόσῳ δὲ ρωμαλέος ἦτο, ὥστε ἡ φυσικὴ του σωματικὴ δύναμις ἐπροκάλει τὸν θαυμασμὸν ὄλων. Δηγοῦνται εἶτι σὲ μιᾷ μάχῃ ἔνας πελώριος Ἀραβὴ ἐφορμᾷ ξιφῆρης ἐναντίοντου. Ὁ Νικηφόρος πύχραιμος ἀρπάζει ἕνα δόρυ, τὸ ὁποῖον κρατῶν μὲ τὰ δύο του χεῖρα, ἀντεπιτίθεται κατὰ τοῦ γίγαντος καὶ τὸν διατροπᾷ πέρα πέρα, παρ' ὄλον τὸν θώρακά του.

Τέτοιος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς κορητικῆς ἐκστρατείας, ποὺ ἔμελλε τελικῶς νὰ λαμπρύνῃ τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα καὶ ν' ἀπαλλάξῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ μιᾶν μεγάλῃν ἀπειλήν, διὰ τῆς ἐπανακτήσεως τῆς Κορήτης, τὴν ὁποίαν εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ὁ Σλουμπερζὲ ὀνομάζει: **κόσμημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.**

Εἶνε ἐκκληκτικαὶ αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν καὶ διὰ δευτέραν φορὰν ἀπὸ αἰῶνων ἐξωπλίσθη ἀληθινὸς αὐτοκρατορικὸς στρατὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς στόλος. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπεστρατεύθησαν τὰ καλύτερα τάγματα, τὰ ὁποῖα συνεκεντρώθησαν δραστηρίως εἰς τὴν Κωνσταντινῶν πόλιν, καθὼς καὶ ὅλος ὁ στόλος. Εἰς τὰ στρατεύματα ταῦτα συνηγώθησαν καὶ αἱ λεγεῶνες τῶν ξένων μισθοφόρων Ρώσων, Βαραγγων καὶ λοιπῶν, καθὼς καὶ ἀρκεταὶ ἵπαι ἱππικοῦ. Διὰ νὰ μεταφερθῇ ὁλος ὁ στρατὸς αὐτὸς ἐχρειάζοντο πάρα πολλὰ μεταγωγικὰ πλοῖα, εἰς τρόπον ὥστε αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ πολεμικὰ ἀνήλθον εἰς 3.300 διαφόρων τύπων. Σημειωτέον ὅτι τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Βυζαντινοὶ τὰ ὀνόμαζον **Χελάνδια**, καὶ ἦσαν ἀληθινὰ ἀριστοῦ γήματα ναυπηγικῆς τέχνης, ἐκινουντο δὲ ἀπὸ κωπηλάτας 100—250 οἱ ὁποῖοι ἦσαν συγχρόνως καὶ ὀπλιταί, ἔφερον δὲ τὰ πλοῖα αὐτὰ καὶ τὰ μηχανήματα ποὺ ἐξεσφενδόνιζαν τὸ περίφημον **ὄγρον πῦρ** τῶν Ἑλλήν.

Πόσος ἦτο ὁ στρατὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ δὲν εἶνε γνωστὸν. Πάντως ἦτο ἀρκετὰ μεγάλος.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν τοῦ ἀπόπλου, ἦταν Ἰούλιος τοῦ

960. Ὁ Αὐτοκράτωρ φέρων τὸ χρυσοῦν στέμμα καὶ τὴν κατάχρυσον στολὴν του, καθὼς καὶ ὁ Πατριάρχης, ὄλον τὸ παλάτιον, ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς τῆς Κων)πόλεως κατέβησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν διὰ νὰ θαυμάσουν, νὰ ἀνευφημήσουν καὶ νὰ κατευοδώσουν τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ νὸ τοῦ εὐ-
κηθοῦν καλὴν ἐπιτυχίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ κάθηνται ἐπὶ ἐξέδρας εἰς τὴν ἀποβάθραν τῶν ἀνακτόρων.

Σὲ μιὰ στιγμή γίνεται βαθεῖα σιγή. Ὁ Πατριάρχης εὐλογεῖ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δίδει τὸ σύνθημα τοῦ ἀπόπλου.

Ὁλος ὁ στόλος, φέρων τὸν στρατὸν μὲ τὰς ἀπαστραπτύσας πανοπλίας του καὶ σημαιοστόλιστος ἔκινε μεγαλοπρεπῆς ὑπὸ τὰς οὐρανομήκεις ἐπευφημίας τοῦ κόσμου.

Τὸ θέμα ἦτο ὑπέροχον!

Ὁ στόλος τώρα ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν, ἀπὸ νήσου εἰς νήσον φθάνει εἰς Κρήτην. Ἡ εἶδησις τῆς κατ' αὐτῆς νέας ἐκστρατείας τῶν Βυζαντινῶν εἶχεν ἤδη φθάσει πρὸ πολλοῦ καὶ ὁ Ἐμίρης Ἀβδελ—Ἀζίζ βὲν ὀμάρ βὲν Σιοσίβεγλ Κοτόρμκη, ὁ Κουρούπης τῶν Βυζαντινῶν, προετοιμάζεται διὰ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Νικηφόρος ἀποβιβάζει τὸν στρατὸν του, μάχαι συνάπτονται φοινικαί, χωρὶς ὅμως σπουδαῖον ἀποτέλεσμα. Ἀποφασίζει τότε νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν πρωτεύουσάν των, τὸν διὰ τάρφου καὶ ἰσχυροῦ φρουρίου περιχαρᾶκωμένον Χάνδακα. Ἀρχίζει ἡ πολιορκία, ἡ ὁποία δι-
αρκεῖ ὀλόκληρον τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸς τὸ 961. Ἐφοδοὶ τῶν πολιορκητῶν καὶ ἔξοδοι τῶν πολιορκουμένων τακτικώτατα γίνονται καὶ συγκρούσεις λυσώδεις λαμβάνουν χώραν. Ἀντιπερισπασμοὶ ἐπιχειροῦνται ὑπὸ τῶν ἀράβων τῆς νήσου, οἱ ὅποιοι ὅμως κατασυν-
τρίβονται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Αἱ ἦται ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων σημαίνουν γενικὴν σφαγὴν. Ἡ πάλῃ εἶνε ἐξοντωτικὴ καὶ ἀνοικτίρμων. Ὁ στόλος περιπολεῖ περίε τῆς Κρήτης διὰ νὰ προλάβῃ ἐνίσχυσιν διὰ θαλάσσης. Ὁ λιμὸς καὶ αἱ θανατηφόροι ἀσθένει-
αι θερίζουν τοὺς πολιορκουμένους, οἱ ὅποιοι ὅμως ἀνθίστανται μὲ πείσμα, ἐν ᾧ καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Νικηφόρου, πύσχοντες καὶ οὐ-
τοι ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν ἔνεκα τῆς γενικῆς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο σι-
τοδείας, δυσανασχετοῦν διὰ τὴν παράτασιν τῆς κατωστάσεως. Αἱ δι-
άφοροι πολιορκητικαὶ μηχαναὶ προσπαθοῦν νὰ καταρρίψουν τὸ
τεῖχος, βέλη καὶ ἀκόντια καὶ λίθοι καὶ πυριφλεγεῖς ὕλοι ἀκαταπαύ-
στως ἐκσφενδονίζονται κατὰ τῶν πολιορκουμένων, καὶ μαζὶ μὲ αὐ-
τὰ καὶ κεφαλαὶ ἀράβων, ἄλλὰ καὶ πτώματα ὀλόκληρα καὶ ἕνα ζων-
τανὸ γαι.ι.δουράκι, ποδ τοὺς τὸ στέλνουν οἱ πολιορκηταὶ γιὰ μεζέ,
πειράζοντάς τους γιὰ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ πὼς εἶνε θρωμάρη
δες ἐπειδὴ τῶν τίς γκαϊήλες. Τὸ καυμένο τὸ γαδουράκι, καθ' ὄν
χρόνον ἐκσφενδονίζετο στὸν ἀέρα ἐκουνοῦσε τὰ πόδια του πρὸς με-
γάλην θυμηδίαν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Νικηφόρου.

Ἐπὶ τέλους ἀποφασίζεται ἡ γενικὴ ἐφοδος. Ὁ Νικηφόρος παρο-
τρύνει τοὺς στρατιώτας του, μὲ φλογερὰ λόγια καὶ μὲ ἔνθεον ζῆ-

λον. Ἀλλά κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐφόδου ἕνα ἐπεισόδιον ἔκαμε μεγάλη ἀποθήκη εἰς τοὺς δεσποδαίμονας Βυζαντινοὺς.

Μία Σαρακηνὴ μάγισσα ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἑνὸς ὑψηλοῦ πύργου τοῦ τείχους μὲ γητιῆς καὶ ἀπεγνωσμένους τῶν χειρῶν κινήσεις ἐπεκαλεῖτο τὴν κατάραν τοῦ Ἄλλαχ κατὰ τῶν χριστιανῶν πολεμιστῶν. Ἄλλαχ δὲ φτάνει αὐτὸ μόνον. Μαζὶ μὲ τὴν βλαστημίαν τῆς μαινομένη πλέον ἐξετάλη καὶ εἰς πράξεις δεινότητος ἀναιδείας. Πέταξε πέρα τὰ ροῦχα τῆς εἰς ἔγδειξιν ὕβρεως, κίτσει γυμνὴ ὅπως ἦταν μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἐφορμώντων ἔκανε διάφορες αἰσχρὰς χειρονομίας. Εὐσεβέστατοι οἱ χριστιανοὶ μαχηταὶ ἐπάφησαν πρὸς στιγμὴν ὅτι ἐπαράχθησαν. Ἄλλα ἕνας τοσοῦτος σημαδέψας τὴν ἄσμενον ἐκείνην μάγισσαν, τὴν κατεκρήμυισεν ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου. Ἡ ἐφόδος ὁμως ἀπέτυχε. Ἀπὸ τὴν μαγείαν τῆς ἡ ἀπὸ τὴν ἀπεγνωσμένην ἀνιδιάση τῶν πολιορκουμένων; Τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε τὸ ἴδιον.

Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Νικηφόρος προετοιμάζει νέαν ἐφοδὸν Ἐκφωνεῖ λόγους φλογερωτέρους τῶν προηγουμένων. Ἐκθειάζει τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς. Παριστὰ εἰς τοὺς θεολογικῶς Βυζαντινοὺς στρατιώτας ὅτι ἡ Θεοτόκος, ἡ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν οὐρανῶν τοὺς προστατεύει καὶ ὅτι ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐπιποιοὶ θά προπορεύονται αὐτῶν ἐν μέσῳ νεφελῶν καὶ θά τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς πολεμίους. Ἀκούοντες ταῦτα οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται νομίζουσι πράγματι ὅτι εἶδαν ἕνα νέον ἄξιωματικόν, καθάλα ἐπάνω στὸ λευκὸ ἀλόγιόν του, τρέχοντα ἀπὸ θυφῆρος μὲ τὸ ἔπος σὺν ἄερα καὶ καταδιώκοντα τὸν φεύγοντα ἐχθρὸν.

Φέρουσι ὁ Νικηφόρος τὴν λαμπροτάτην πολεμικὴν του στολὴν καὶ περιστοιχιζόμενος ἀπὸ πλῆθος ἱερέων καὶ τοὺς ἀρχηγούς του στρατοῦ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν Ἁγίων καὶ τοῦ Χριστοῦ διὰ νὰ καταρτίωσι τὰ τεῖχη τοῦ Χάνδακος καὶ τοὺς πύργους του, ὡς ἄλλοτε ὁ Θεὸς εἶχε καταρτίψει τὰ τεῖχη τῆς Ἱερουσῶν.

Ἱερεῖς διέτρεχον τὰς τάξεις τοῦ στρατεύματος, ἐξομολογοῦντες καὶ μεταλαμβάνοντες πάντας, ψαλμωδαὶ καὶ προσευχαὶ ἀνεπέμποντο πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἑξημερώματα δίδεται τὸ σὺνθημα τῆς ἐφόδου.

Ὅλοι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ, ἂν νὰ ποίμε τὸ πυροβολικὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρατεταγμέναι εἰς μίαν γραμμὴν, καὶ πρὸ πάντων ὁ κριός, προσβύλλουσι τὸ τεῖχος. Ἦτο δὲ ὁ κριὸς ἕνα μηχανήμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μετεχειρίζοντο κατὰ τὰς πολιορκίας καὶ τὸ ὁποῖον εἶχε μπροστὰ μίαν χονδροτάτην δοκὴν, ὀπισθομένην κατὰ τὸ ἄκρον μὲ ἕνα μυτερὸ σίδηρον. Μέσα στὴ μηχανὴ αὐτὴ ἦσαν ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐκλυοῦσαν μὲ τόση δύναμη, ὥστε σιγὰ, σιγὰ ἐτροπούσαν τὸ τεῖχος κοντὰ στὴ βάση. Τὶς πέτρες καὶ τὰ χῶματα ποὺ ἐπεφταν ἀπὸ τὰ κτυπήματα αὐτὰ, τὶς τραβοῦσαν σκαπανεῖς ποὺ ἐπροστατεύοντο ἀπὸ πύργους ξύλινους κυλιόμενους ἐπὰν σὲ τροχοὺς, ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι πυροτεχνῖται, ἐξακοντί-

ζοντες τὸ τρομερὸν ἑλληνικὸν πῦρ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὗρισκαν καιρὸν νὰ ἐργασθοῦν οἱ σκαπανεῖς καὶ οἱ κριοὶ, ὥστε συντόμως κατῶρθωσαν νὰ ὑποσκάψουν τὰ θεμέλια τοῦ τείχους εἰς τὸ σημεῖον πού εἶχε διαλέξει ὁ Νικηφόρος. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν πέσῃ ἕνα ξικροὸ μόνον μέρος, τὸ ὁποῖον οἱ Ἀραβες θὰ μοροῦσαν νὰ φράσουν αὐτοῖς, τὸ ὑπερτιήσαν με χονδρὰ ξύλα, μέχρις ὅτου ὑπέστανσαν ὄλο τὸ μέρος πού ἤθελαν νὰ πέσῃ. Ἐπειτα ἔβαλαν φωτιὰ στὰ ξύλα πού τὰ εἶχαν ἀλείψῃ προηγουμένως με λίπος καὶ ἔφυγαν ἀποτόμως. Ἡ φωτιὰ δὲν ἄργησε νὰ κατακάψῃ τὰ ξύλα καὶ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ τείχους σωριάστηκε κάτω μαζί με δύο πύργους, ὑπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς καὶ τίς φωνές τῶν Βυζαντινῶν στρατιωτῶν. Οἱ πέτρες καὶ τὰ χώματα ἐγέμισαν τὴν τάφρον, ἀπὸ τὸ ἀνοιχθὲν δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ῥήγμα εἰσώρμησαν σάν μεθυσμένα τὰ αὐτοκρατορικὰ τοῦ Βυζαντίου τάγματα. Οἱ Ἀραβες ἀντέταξαν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκάμφθησαν. Γενικὴ σφαγὴ καὶ λεηλασία τῆς πόλεως ἐπηκολούθησε, βιασμοὶ καὶ φόνοι γυναικῶν καὶ παρθένων καὶ πᾶν εἶδος ἀνσίουργήματος, μέχρις ὅτου εἰσελθὼν ἔφιππος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ὁ Νικηφόρος ἐστράματησε τὸ καιρὸν. Ὅλοι οἱ ἐπιζήσαντες συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ἐξ αὐτῶν ὁ Ἐμίρης Ἀβδελ—Ἀζίζ με τὰ τέκνα του καὶ τὰς ὠραιοτέρας γυναικας, οἱ νέοι καὶ οἱ εὐρωστότεροι ἄνδρες ἐχωρίσθησαν, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ ἐπωλήθησαν εἰς τοὺς δουλεμπόρους κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς. Ἀπειρα λάφυρα ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, τὰ ὁποῖα μαζί με τοὺς αἰχμαλώτους ἐστόλισαν κατόπιν τοὺς ἐν Κων)πόλει θριάμβους τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη **Καλλίνικος**.

Αὕτῃ εἶνε ἡ πρώτη περίφημος πολιορκία καὶ ἄλωσις τοῦ Χάνδακος, ὁ ὁποῖος μετὰ 700 περίπου χρόνια ἐπρόκειτο πάλιν νὰ πολιορκηθῆ ἐπὶ εἰκοσαετίαν τώρα ἀπὸ τοὺς ὁμοθρήσκους τῶν Ἀράβων Τούρκους καὶ νὰ κυριευθῆ ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἔγινε τὸ θέατρον ἑνὸς τρομεροῦ ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον με συγκίνησιν παρηκολούθησεν ὅλος ὁ κόσμος καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον ἐθυσιάσθησαν τὰ πλούτη καὶ ἡ ἀλκή δύο τῶν ἰσχυροτέρων κρατῶν τῶν τότε χρόνων, τῆς μεγάλης Ἐννετικῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς κραταιᾶς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας.

Ἡ εἶδησις τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος μεταδοθεῖσα εἰς τὴν λοιπὴν Κρήτην ἐπέφερε τὴν χαλάρωσιν τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἀραβικῶν πληθυσμῶν, πρεσβεῖαι δὲ συνέρρεον ὅπῃ ὀλην τὴν νῆσον εἰς τὴν ἀλωθεῖσαν προτεύουσαν διὰ νὰ δηλώσωσιν ὑποταγὴν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν.

Βασιλικοὶ ἀγγελιοφόροι ἐστάλησαν εἰς Κων)πολιν διὰ νὰ φέρωσιν τὴν χαροποῖον εἶδησιν. Ὀλόκληρον τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἠλάλαξεν ἐκ χαρᾶς, μαζί δὲ με τοὺς Ἕλληνας καὶ ὁ λοιπὸς χριστιανικὸς τῆς Εὐρώπης κόσμος, διότι ἀπηλλάγησαν αἱ θάλασσαι ἀπὸ τὸν ἐφιάλτην αὐτὸν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 130 χρόνια, κρατῶν τὸ κλειδί τῆς Μεσο-

γειού, τὴν Κρήτην, εἶχεν ὑποχείριον τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ διὰ θαλάσσης ἐμπόριον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Καὶ ἄς ἀφήσωμε μιὰ στιγμή τὰς καταστροφὰς τῶν πόλεων, τὰς δηώσεις καὶ τὰς σφαγὰς καὶ τοὺς ἔξανδροποδισμούς τῶν πληθυσμῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ἄς ἀναλογισθοῦμε τὰ δράματα ποὺ συνέβησαν στὴ θάλασσα μὲ τὰ πλοῖα τῶν διαφόρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης.

Παραμένοντες εἰς τὰ κρησφύγετά τους οἱ τρομεροὶ αὐτοὶ κουρσάροι, ἢ ἀνοίγοντο στὸ πέλαγος καὶ ἀλλοίμονο στὸ πλοῖο ποὺ θὰ ἔπεφτε στὰ χεῖρά τους. Τὸ κυνηγοῦσαν, τοῦ ἐπειθήνιστο μὲ τοὺς πελέκεις εἰς τὴν χεῖρα καὶ τὴν μάχαιραν εἰς τοὺς ὀδόντας, τὸ ἐκυρίευαν, ἐνίοτε κατόπι ἀγῶνος αἱματηροτάτου καὶ ἔπειτα ὠδηγοῦσαν στὴν Κρήτη τὴ λεία των. Μόνον ὅσοι ἔχουν διαβάσει κανένα μυθιστόρημα ποὺ νὰ περιγράφη ἐφόδους κουρσάρων ἐναντίον ἐμπορικῶν πλοίων, μποροῦν νὰ πάρουν μιὰ ἰδέα τοῦ τι συνέβαινε τότε ταχτικά στὴ θάλασσα.

Τὸ κατόρθωμα λοιπὸν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπῆρξε μέγιστον, καὶ δικαίως ἡ ἱστορία ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ καταστροφή τῶν Βουλγάρων ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια ἀπὸ τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον, ὑπῆρξαν τὰ δύο λαμπρότατα κατορθώματα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι δι' αὐτῶν ἐπλήγησαν ἀποτελεσματικὰ δύο ἀπὸ τοὺς φοβερωτέρους ἐχθροὺς τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας, καὶ ἀπεμακρύνθη ἐπὶ αἰῶνας ἡ καταστροφή καὶ τὸ τέλος ἑνὸς κράτους καὶ ἑνὸς πολιτισμοῦ, πρὸ τοῦ ὁποίου καὶ ὁ σημερινὸς ἀκόμη κόσμος, μὲ ὅλας τὰς καταπληκτικὰς προόδους του, ἀνοίγει διάπλατα τοὺς ἔκθαμβους ὀφθαλμοὺς του.

Μὴ νομίζετε ὅμως ὅτι μὲ τὸ νὰ κυριευθῆ ὁ Χάνδαξ ἡ δουλιὰ ἐτελείωσε. Κάθε ἄλλο

Πρῶτα, πρῶτα οἱ Ἀραβες ὅσοι ἐσώθησαν δὲν εἶχαν ἐμπιστοσύνη. Σὲ πρώτη στιγμή ποὺ θὰ ἐγένετο ἀπόπειρα ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι τόσον δεινῶς ἐπλήγησαν διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ ὀρητηρίου των τούτου, θὰ ἐτάσσοντο μὲ τὸ μέρος των καὶ ἔτσι πάλιν ἡ Κρήτη θὰ ἐκινδύνευε νὰ γίνῃ Ἀραβικὴ. Γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ξεκαθαρισθῆ τὸ ἔδαφος. Ὅποιος ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἐγένετο χριστιανός, χωρὶς πολλὴ διαδικασία ἐσφάζετο. Σήμερα φρίνεται αὐτὸ παράδοξο. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη καὶ πολλοὺς αἰῶνας βραδυτερον, ἐθνικὴ συνείδησις δὲν ὑπῆρχε. Τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν λέγει ὁ Παπαροηγόπουλος καὶ ὁ Καθηγητὴς μας Ἀνδρεάδης ἀνεπλήρωνεν ἡ ἰδέα τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος.

Κάποιος Ἀραβ ἱστορικός, Νουαΐτι ὀνομαζόμενος ἀναβιβάζει εἰς 200.000 τοὺς σφαγέντας τότε Ἀραβας ἐν Κρήτη καὶ εἰς ἄλλας τόσας τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ ἐποὐλήσαν σκλάβους οἱ Βυζαντινοί. Αὐτὸ βέβαια εἶνε ὑπερβολή, ἀλλὰ φανερῶνει τὸ μέτρον τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς νήσου ἀπὸ τὸ Ἀραβικόν, δηλ. τὸ Μωαμεθανικόν στοιχεῖον.

Ἐξ αὐτοῦ δὲ καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μρυσουλμανικὸς κόσμος κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἔστασίαζε μεταξὺ του καὶ ἦτο λίαν διηρημένος ἐξηγγεῖται τὸ γιατί δὲν ἔλαβε χώραν καμιά ἀπόπειρα τῶν Ἀράβων γιὰ νὰ ξαναπάρουν πίσω τὴν Κρήτη.

Ἀρχετοὶ ὅμως φαίνεται ὅτι προσῆλθον καὶ εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὄντες ἀπόγονοι ἰσως βίαι ἐξισλαμισθέντων πρότερον χριστιανῶν.

Τὰ τζαμιά, τὰ ὁποῖα ἦσαν μιὰ φορὰ ἐκκλησίαι, ἐξανάγειναν τοιαῦται καὶ νέαι ἐκτίζοντο, παντοῦ δὲ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς νήσου μέγας θρησκευτικὸς ὄργασμός παρετηρεῖτο.

Αἱ παλαιαὶ ἐπισκοπαὶ ἐπανιδρύθησαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τοὺς ἀρχαίους τίτλους των, τῶν παραθαλασσιῶν μεταφερθεῖσων σχεδὸν ὅλων εἰς τὰ ἐνδότερα, ὅπως π.χ. αἱ ἐπισκοπαὶ Ρεθύμνης καὶ Κυδωνίας, μετονομασθεῖσαι εἰς ἐπισκοπὴν Καλαμῶνος καὶ Ἀγίαν Ἐπισκοπὴν **EPISCOPATUS AQIENSIS** κλπ. Πλήθη ἱεροκηρῦκων καὶ μοναχῶν διέτρεχον τὴν νήσον κατηχούντες καὶ βαπτίζοντες τοὺς προσηλύτους. Εἰς τὸν ζῆλον ὅμως καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὑπερέβη ὁ Μοναχὸς **Νίκων**, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ μετεχειρίζετο εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς διδασχὰς του πολὺ τὴν λέξιν «**Μετανοεῖτε**» ἐπωνομάσθη ὅστις **Νίκων ὁ Μετανοεῖτε**. Εἰρήσθη ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ ὅστις **Νίκων** αὐτὸς ἐπέρασε κατόπιν στὴ Μάγνη καὶ ἔκαμε χριστιανούς τοὺς **Μανιάτες**, οἱ περισσότεροὶ τῶν ὁποίων ἦσαν εἰδωλολάτραι ἕως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ γι' αὐτὸ τὸν θεοροῦν ὡς δίκον των Ἅγιον.

Τὰ ἐν Κρήτῃ ληφθέντα ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου θρησκευτικὰ μέτρα ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὸν ὁ σύμβουλος καὶ πνευματικὸς του Ἅγιος Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος ἔκτισεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος τὴν περίφημον Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας δαπάναις τοῦ Νικηφόρου, ὁ ὁποῖος ἦθελε νὰ γίνῃ καλόγηρος. Δὲν τὸ κατώρθωσεν ὅμως, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἔγεινεν **Αὐτοκράτωρ**.

Καὶ διοικητικῶς δὲ διωργάνωσεν ὁ Νικηφόρος τὴν νέαν ἐπαρχίαν κατὰ τὸ ἰσχύον βεβαίως καὶ εἰς τὸ λοιπὸν Βυζαντινὸν κράτος σύστημα.

Ἡ Κρήτη ἀπετέλεσεν ἓνα **Θέμα** μαζί μὲ τὴν Κάσσον καὶ Κάροπαθον. Ὁνομάζοντο δὲ **θέματα** αἱ μεγάλαι διοικητικαὶ διαίρεσεις, σὰν νὰ ποῦμε σήμερον Γεν. Διοικήσεις. Καὶ εἶχε τὸ Βυζαντινὸν Κράτος προτοῦ ν' ἀνακηθῇ ἡ Κρήτη 29 τέτοια θέματα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἰς τὸ περίφημον βιβλίον του **DE ADMINISTRANDO IMPERIO**.

Ἐπειτα διηρέθη εἰς **Τούρμας**, δηλ. ἐπαρχίας. Πόσαι ἦσαν αἱ ἐπαρχία αὐταὶ δὲν γνωρίζομεν. Ἐὰν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν τὰς Ἐνετικὰς πηγὰς τῶν πρώτων τῆς κατακτῆσεως χρόνων μπορούμε νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὑπῆρχον τόσαι **Τούρμαι**, ὅσαι καὶ **Καστελλανίαι** ἐπὶ Ἐνετῶν, καὶ ὅσαι **ἐπαρχίαι** ἐπὶ Τούρκων.

Διὰ νὰ πυκνωθῇ δὲ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου καὶ νὰ τηρηθῇ αὐτὴ εἰς ὑποταγὴν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐνεκατέστησεν εἰς αὐτὴν μεταξὺ τῶν πανταχόθεν προσδραμιόντων Χριστιανῶν καὶ πολ-

λοὺς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν του, διανείμας εἰς αὐτοὺς κτήματι εἰς ἀναμοιβὴν τῶν ἡγώνων, τὰ καλούμενα «στρατιωτοτόπια ἢ στρατείας», τὰς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοπιν, μεταχειρισθέντων τὸ αὐτὸ σύστημα, «καβαλλαρίας ἢ φέουδα (MILITIAE στρατεῖαι.) Γενόμενος δὲ μετ' ὀλίγον Αὐτοκράτωρ, φαίνεται ὅτι ἔστειλε καὶ ἐκ Κων-σταντινουπόλεως ἄλλους εὐγενεῖς, ἀπὸ τότε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤρρι-σαν ἐγκαθιστάμενα ἐδῶ τὰ λεγόμενα Ἀρχοντοπούλα, περὶ τὰ ὁποῖ-α τόσοι θρόνοι ἐγεννήθησαν καὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἀπογόνους βλέπο-μεν λαμπρῶς καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἀγωνισθέντας ἐναντίον τῶν ἐπιδραμόν-των κατὰ τῆς Κρήτης Ἑνετῶν καὶ πρὸ πάντων τοὺς Ἀργυροπού-λους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Ψαρομηλίγκους, τοὺς Καλλέργηδες, τοὺς Μουσοῦρους, τοὺς Σκορδύλληδες, τοὺς Βλαστοὺς, τοὺς Γαβαλά-δες καὶ ἄλλους.

Οἱ πλεῖστοι τούτων ὡς ἀφειρητὴν καὶ ὀρηγήριον κατὰ τοὺς ἀγῶ-νας τῶν εἰχόν τὸ ἡρωϊκὸν τοῦτο διαμέρισμα τῆς Ρεθύμνης, τὸ ὁποῖον ἐλάμπρυναν καὶ πνευματικῶς ἀναδειχθέντες καὶ πρυτάνεις τοῦ Ἑλλη-νικοῦ πνεύματος ἐν Κρήτῃ, ἀπόγονοι δ' αὐτῶν διὰ μέσου τῶσων αἰ-ῶνων δουλείας καὶ περιπλειωνώζονται καὶ μέχρις ἡμῶν κυρίως ἐ-δῶ στὸ Ρέθυμνον.

Δὲν θὰ ἐπεκτινῶ πολὺ ἐπιτῆς περιόδου ταύτης διὰ τὰ μὴ κατα-χρασθῆ τῆς ἱστορίας σου. Θόητο ὅμως λίαν ἐνδιαφέρον τὸ ἐγνω-ρίζετε ὅτι πρωτεύουσα τῆς Κρήτης παρέμεινε ὁ Χάνδαξ, ὅπου ἠ-δρυσεν ὁ Δούκας Κρήτης. ὅπως ἐλέγετο τότε ὁ Δικαιητὴς τοῦ τόπου, ὡν Στρατηγὸς καὶ σχειδὸν πάντοτε συγγενὴς τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐ-κεῖ ἤδρευε καὶ ὁ Μητροπολίτης Κρήτης, διότι πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακλιήσεως πρωτεύουσα ἦτον ἡ Γόρτυνα, τὴν ὁποῖαν κατέστρεψαν ἐντελῶς οἱ Ἀραβες.

Ἐκεῖ ἐπίσης ἤδρυσεν οἱ προϊστάμενοι τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, ἔχοντες ὑπ' αὐτοὺς τὴν πληθὺν τῶν ὑπαλλήλων τῆς Βυζαντινῆς γρα-φειοκρατίας μὲ τὰ ὀνόματα πού φαίνονται παράδοξα σήμερον, τοῦ πρωτονοταρίου τοῦ θέματος, τῶν νοταρίων, τοῦ χαρτουλαρίου τοῦ θέματος, τοῦ δομοστικῶν τοῦ θέματος, τῶν κομμαρακίων, τῶν λε-γαταρίων, πλὴν τῶν καθαρῶς στρατιωτικῶν τῶν διαφόρων βαθμῶν καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Τουρμαρχῶν, εἰδός τι στρατιωτικῶν ὑ-πονομαρχῶν, κλπ.

Ὅλοι αὐτοὶ, κατὰ τὸν BUSSEL, ἀπῆρτιζον τὴν θανμασίαν ἐ-κείνην Βυζαντινὴν γραφειοκρατικὴν ἱεραρχίαν, εἰς τὴν συνεκτικὴν τῆς ὁποίας δύναμιν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὰς ἰσχυρὰς παραδόσεις, ὁ-φείλεται κατὰ μέγα μέρος ἢ μετὰ τῶσας περιπετείας ἀντοχῆ τῆς Βυ-ζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀναβιώσεως, τὴν ὁποῖαν συχνάκις ἐπέδειξεν αὕτη. Καὶ λέγει ὁ Ἐσσελιγκ:

Εἰς τὴν καλὴν ὀργάνωσιν τῆς πολυαριθμοῦ δημοσίας ὑπαλληλίας ἀποδίδεται τὸ ὅτι ἡ διοικήσις οὐδεμίαν ὑφίστατο χαλάρωσιν καὶ ὄ-ταν ἀκόμη συνέβαινον ἐπαναστάσεις ἢ ἐπὶ ἡρόχοτο φαινομενικὴ ἀναρχία. Προσθέτει δὲ ὁ δικός μας Καθηγητὴς Ἀδαμαντίου, ὅτι τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει ἰσχυρὰν κεντρικὴν Κυβέρνησιν. Καὶ εἶνε πράγ

ματι ἐν ἅπῳ τὰ μεγαλύτερα κατορθώματα τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν Ἀὐτοκρατορίας, ἢ δημιουργία τοιαύτης Κυβερνήσεως. Οἱ Ἀυτοκράτορες ἤλασσον ἀλλ' ὑπῆρχεν ἡ Κυβέρνησις, ἢ ὁποία διετήρει μόνιμον πολιτικὴν.

Προϊόντος τοῦ χρόνου διεμορφώθη ἐν Κρήτῃ ἓνα κράμα λαοῦ, ἀποτελεσθέντος ἀπὸ τούς ἑομώσαντας Ἄραβας, πολλοὶ τῶν ὁποίων εἶχονεὶς τὰς φλέβας τῶν Ἑλληνικῶν αἵμα, ἀπὸ τούς αἵμα τῇ καταλήψει ἐγκατασταθέντας Βυζαντινοὺς καὶ τούς κατόπιν ἀποστελλομένους εὐγενεῖς ἀρχοντοπούλους, φέροντας μαζί τῶν πλῆθος ἀνθρώπων καὶ τούς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐποικισομένους ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἷον Βουλγάρους, Ἀρμενίους, Σλάβους καὶ λοιποὺς.

Περὶ τῶν ἀποικίσεων τούτων εἶνε περιττὸν βέβαια νὰ κάμωμεν λόγον, διότι γνωρίζετε, ὅτι αὐταὶ κύριον σκοπὸν εἶχον τὴν πύκνωσιν τοῦ ἀραιωθέντος ἕνεκα οἰασθήποτε αἰτίας πληθυσμοῦ ἐπαρχίας τινὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἀπέτελεσαν τὴν διαρκῆ μέριμναν ὅλων σχεδὸν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ μίαν ἀπὸ τὰς δύο ἕξαι τοῦ γηραιοῦ Ρωμιοῦ.

Οἱ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀποτελεσθέντες πρόγονοὶ μας φυσικὸν εἶνε ὅτι διεμόρφωσαν ἓνα χαρακτῆρα ὑπερήφανον, ρωμαλέον, ἀκριβοδίκαιον, στασιαστικὸν, ὥστε κάποτε ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἐπαναστήσαντες ἐπέδιώξαν νὰ ἐγκαταστήσωσιν καὶ αὐτοκράτορα ἰδικὸν τῶν εἰς τὴν Καινὴν πόλιν τὸν Δούκαν Κρήτης Καρύτσην.

Καὶ δὲν ξέρομεν μὲν ἂν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀνάκησιν τῆς νήσου ἀπὸ τὸν Νικηφόρον Φωκῆν τάγματα Κρητικὰ ἔλαβον μέρος εἰς τούς ἐπὶ τριακονταετίαν ἔλην σχεδὸν διαρκέσαντας ἐξολοθρευτικούς κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμους τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀλλ' ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ριζιτικὰ τραγοῦδια, τὰ κυρίως εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας ἐπιχωριάζοντα, τὰ ὁποῖα ἀνιμφιβόλως ἀνήκουν εἰς τὸν ἀκριτικὸν λεγόμενον κύκλον, οἱ Κρητῆς στρατιῶται δὲν θὰ ὑστέρησαν πάνποτε εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν καθήκοντος.

Συγκαταλεγόμενοι μετὰ τῶν περιφήμων Διγενῶν Ἀκριτῶν, τούς ὁποίους μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν ἐψαλλεν ἡ μεσαιωνικὴ μας ποίησις, ἐπολιτογράφησαν τὰ τραγοῦδια αὐτὰ μερικὰ τῶν ὁποίων ζωγραφίζουσι πρῶγματι θαναμασίως τὸν κρητικὸν στρατιῶτη.

Καὶ ἰδοὺ ἓνα.

Κάποιος, πολίτης βέβαια, ἐρώτησε τὸ Γιάννη τὸ στρατιῶτη.

—Γιάννη, γιάντῶσ' ἀράθυμος:

Γιάννη, γιάντα μανίζεις;

—Πῶς νὰ μὴν εἰμ' ἀράθυμος,

καὶ πῶς νὰ μὴ μανίζω;

Π' οὐ λημερνὶς στὸν πόλεμο,

κι' οὐ ληνηυχτὶς στὴ βίγλα;

Κι' οὐλες οἱ βίγλες βλέπουνε,

κι' ἔσεῖς κοιμᾶστε μόνο.

Κι' ὄρες ἐβίγλιζεν ὁ νιὸς,
κι' ὄρες ἀποκοιμᾶτο,
κι' ὄρες ἐξύπναν κι' ἤλεγε
τραγοῦδι τοῦ πολέμου.

— Παιδιά, δὲν κράζου οἱ πετεινοί,
παιδιά, δὲν ξημερώνει,
νά κατεβῶ στὸν πόλεμο,
νά πολεμήσω πάλι,
νά κάμω μάννες δίχως γιουὺς,
γυναῖκες δίχως ἀντρες!

Τέτοια περιέπου ὑπῆρξεν ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς Κρήτης μὲ λίγα λόγια μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἄλλοισιν τοῦ Χάνδακος κατὰ τὸ ἔτος 961.

Καὶ ἦτο τόσον σπουδαῖον τὸ γεγονός αὐτὸ, ὥστε ὁ Μέγας Στρατηγὸς ἐπανελθὼν εἰς Κων)πολιν ἐτέλεσε δις θρίαμβον, ἀποθανόντος δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ, ἀνῆλθεν αὐτός ἐπὶ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, συζευχθεὶς τὴν ὠραιοτάτην μὲν, ἀλλ' ἀκόλαστον χήραν αὐτοῦ Θεοφανῶ, τὴν κόρην τοῦ ταβερνιαροῦ Κρατιεροῦ, ἡ ὁποία τοῦ εἶχεν ἐμπνεῦσαι σφοδρὸν ἔρωτα.

Ἐἴκοσι καὶ ἑπτὰ θά περᾶσιν ἀπὸ σήμερον χρόνια καὶ θά συμπληρωθῇ χιλιετηρεῖς ἀπὸ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δαφνοστεφῆς στρατηλάτης, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πολεμικῆς ἰαχῆς τῶν ἐφορμώντων στρατευμάτων τοῦ εἰσῆρχετο ὀνόματι καὶ πράγματι νικηφόρος εἰς τὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον κυριευθεῖσαν πρωτεύουσαν τῆς Ἀραβικῆς Κρήτης.

Καὶ ἡ σημερινὴ Κρήτη θά φανῆ κατωτέρα τῶν ἀγώνων καὶ τῆς δόξης αὐτῆς, ἐὰν δὲν ἐορτάσῃ μεγαλοπρεπῶς καὶ πανδήμως τότε τὴν χιλιετῆ ἐπέτειον τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ γεγονότος, καὶ ἐὰν δὲν ἀνεγείρῃ διὰ κοινῆς εἰσφορᾶς εἰς τὸ μᾶλλον περιόπτον μέρος τοῦ περιφήμου Χάνδακος τὸν ἐφιππον ἀνδριάντα ἐκεῖνου, ἡ αὐστηρά καὶ ὑπερήφανος τοῦ ὁποίου μορφή θά ἐνθυμίζῃ ἀνά τοὺς αἰῶνας ἐν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα κατορθώματα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἰδιαίτερας μας πατρίδος ἀπὸ τοῦ Ἀραβικοῦ ζυγοῦ.

Ἐς εὐχρηθῶμεν κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐπέτειον νά πορευθῶσθε σκώμεθα καὶ ἡμεῖς μεταξὺ τῶν ἐορταστῶν.

Ρέθυμνον 4 Μαρτίου 1934

Γ. Α. ΣΗΦΑΚΑΣ

16-5

10-1

25-5

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 3 στ. 22 ἀντί ἀπ' αὐτῶν, γρ. ὑπ' αὐτῶν. Σελ. 5 στ. 3 ἀντί
ῥιζιμένον, γρ. ὀρυζιμένον. "Οπου "Αραβες, γρ. "Αραβες. σελ. 5 στ.
16 ἀντί πειραματικῶν γρ. πειρατικῶν. σελ. 7 στ. 4 ἐκ τῶν κάτω,
ἀντί Ἑλλήν, γρ. Ἑλλήνων. σελ. 11 στ. 6 ἐκ τῶν κάτω, ἀντί Νουα-
ἴτι, γρ. Νοβαῖρι.

